

ANJULI VAN DAMME^a
LIEVEN PAUWELS^b
MAGALI VAN GAMPelaere^c

Traditioneel pestgedrag versus cyberpesten: een verkennende analyse van zelfgerapporteerd dader- en slachtofferschap

ABSTRACT

This contribution examines the phenomenon of bullying among pupils in the second stage of secondary education. While bullying is a long-known and widespread phenomenon, studies have only in recent years paid attention to new forms of bullying: cyber bullying is the general term for a series of bullying that are executed through contemporary technological devices such as mobile phones, chat rooms, e-mail, ... In this contribution we investigate the occurrence of classical forms of bullying and cyber bullying on the basis of a self-report study that was conducted in Ghent. The results show that among the traditional forms of bullying relational bullying occurs more frequently than the other traditional forms of bullying. Concerning cyber bullying, a distinction was made between direct and indirect cyber bullying. The analyses of self-reported offending and victimization indicate that direct verbal bullying is most often reported. Among the different types of indirect cyber bullying denigration is most often reported. There appears to be a strong correlation between self-reported offending and victimization for traditional bullying and cyber bullying. Nevertheless, different subgroups can be distinguished.

Keywords: cyber bullying, perpetration, victimization, self-reporting, traditional bullying

Kernwoorden: cyberpesten, daderschap, slachtofferschap, zelfrapportage, klassiek pestgedrag

Panopticon, 34 (6), 448-472

© 2013 MAKLU | ISSN 0771-1409 | NOVEMBER 2013

- ^a Assistente, Sociale Veiligheidsanalyse, Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Universiteit Gent.
- ^b Docent, Directeur onderzoeksgroep Sociale Veiligheidsanalyse, Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Universiteit Gent.
- ^c Oud-studente Criminologie, Universiteit Gent; oud-studente Maatschappelijk Werk, Hogeschool Gent.

1. INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

Pesten is een wijdverspreid fenomeen. Hoewel het fenomeen zo oud is als de mensheid zelf (CAMPBELL, 2005; MA, STEWIN & MAH, 2001; RIGBY, 2002), is pestgedrag nog steeds brandend actueel, aldus getuigen regelmatig krantenkoppen: *‘Scholen worstelen met cyberpesten’*, *‘Tienermeisje pleegt zelfmoord na pesterijen op school’*², *‘Talent (15) Club*

¹ X. (2011, 30 augustus). Scholen worstelen met cyberpesten. *Metro*, p. 1.

² J. V. (2011, 10 oktober). Tienermeisje pleegt zelfmoord na pesterijen op school. *De Morgen*. Geraadpleegd via <http://www.demorgen.be>.

*Brugge weggepest door ploegmaats*³, *'Acht maanden cel gevraagd voor pesters bij stad Gent'*⁴. Dit zijn slechts enkele voorbeelden van actuele artikelen die wijzen op de belangstelling van de media voor het fenomeen pesten. Pesten, vooral onder kinderen en jongeren, komt bovendien ook heel vaak voor: cijfers inzake slachtofferschap van minderjarigen variëren in onderzoek doorgaans van 5 tot 15% (GRIFFIN & GROSS, 2004; OLWEUS, 1993). Naast het direct ervaren van het pestgedrag, kunnen bijkomende negatieve gevolgen voor het slachtoffer de kop opsteken. Onderzoek heeft namelijk aangetoond dat jonge slachtoffers van pestgedrag meer kans hebben op het ontwikkelen van niet alleen interne problematieken zoals depressie, angst, terugtrekking, verlaagd zelfbeeld en suïcidale gedachten, maar ook van externe problematieken zoals het stellen van agressief en delinquent gedrag (JUVONEN, GRAHAM & SCHUSTER, 2003). Daderschap en slachtofferschap van pestgedrag zouden bovendien zijn geassocieerd (BURSSSENS, 2004; OP DE BEECK & COPS, 2010). Daders van pestgedrag zouden vaak ook slachtoffer zijn en omgekeerd. Verklaringen hiervoor kunnen in onderzoek naar de samenhang tussen dader- en slachtofferschap van antisociaal en delinquent gedrag teruggevonden worden. Zo zou de samenhang mogelijk verklaard kunnen worden door een risicovolle leefstijl en lage zelfcontrole van de jongere aangezien deze immers direct of indirect kunnen leiden tot zowel dader- als slachtofferschap (VYNCKIER & PAUWELS, 2010). In die zin zou een risicovolle leefstijl kunnen leiden tot meer contacten met potentiële pestkoppen. Men kan dan samenspannen tegen een slachtoffer of net zelf het slachtoffer worden van pestgedrag. Wanneer iemand met een lage zelfcontrole gepest wordt, zou hij/zij sneller geneigd kunnen zijn terug te pesten als wraak. Verder stellen we vast dat het fenomeen pesten het laatste decennium mee is geëvolueerd met de tijd. Met de toegenomen populariteit van het internet en de gsm in de samenleving, kwamen nieuwe verschijningsvormen van pestgedrag tot uiting. Deze worden gevat onder de nieuwe benaming '*cyberpesten*' (CAMPBELL, 2005; KOWALSKI, LIMBER & AGATSTON, 2008; SMITH, MAHDAVI, CARVALHO, FISHER, RUSSELL & TIPPETT, 2008). In tegenstelling tot vroeger, stopt pestgedrag in deze verschijningsvorm niet meer aan de schoolpoort. Vandaag de dag kan men overal en op elk moment slachtoffer worden. De impact van cyberpesten kan mogelijk zelfs groter zijn dan van het traditionele, klassieke pesten. Het internet en de gsm zorgen er namelijk voor dat jongeren in verband staan met elkaar en dat informatie direct kan worden verspreid. Zo kan op enkele minuten tijd een pestfilmpje naar een grote groep worden verstuurd. Daders van cyberpesten zijn bovendien minder geremd aangezien ze kunnen kiezen anoniem te blijven en ze geen directe emotionele feedback krijgen van het slachtoffer (VANDEBOSCH, VAN CLEEMPUT, MORTELMANS & WALRAVE, 2006). Omwille van de verschillende kenmerken die er bestaan tussen het traditioneel pesten en het cyberpesten, kunnen er ook verschillen bestaan in de rollen die betrokkenen als dader en/of slachtoffer spelen bij deze twee verschijningsvormen. Diegenen die in de echte wereld minder geneigd zijn tot pestgedrag, zouden in de virtuele wereld wel eens kunnen ontpoppen tot ware pestkoppen (VANDEBOSCH *et al.*, 2006). Net zoals voor het traditioneel pesten, heeft ook vroeger onderzoek inzake cyberpesten een verband tussen daderschap en slachtofferschap aangetoond. Zo zou vroeger slachtofferschap van cyberpesten een sterke voorspeller zijn voor daderschap en omgekeerd (LEMBRECHTS, 2011; WALRAVE & HEIRMAN, 2011). Sommige onderzoekers hebben zich ook gefocust op het verband tussen slachtofferschap van traditioneel pesten en daderschap van

³ X. (2012, 6 november). Talent (15) Club Brugge weggepest door ploegmaats. *Gazet van Antwerpen*. Geraadpleegd via <http://www.gva.be>.

⁴ BERGMANS, E. (2011, 22 november) 'Gekleineerd, bespot en gediscrimineerd'. Acht maanden cel gevraagd voor pesters bij stad Gent. *De Standaard*. Geraadpleegd via <http://www.standaard.be>.

cyberpesten. In de literatuur wordt hierover hevig gedebatteerd en de bevindingen blijken bovendien niet eenduidig te zijn (RASKAUSKAS & STOLTZ, 2007; SMITH *et al.*, 2008; VANDEBOSCH *et al.*, 2006; YBARRA & MITCHELL, 2004). YBARRA & MITCHELL formuleerden eerder de hypothese dat sommige slachtoffers van klassieke pesterijen elektronische middelen gebruiken om anderen te pesten en zodoende cyberpesters worden. De relatie tussen slachtofferschap en ouderschap van (cyber)pesten lijkt aldus complex te zijn.

Een goed zicht op de aard, omvang en gevolgen van traditioneel en cyberpesten is niet enkel nuttig voor theorievorming, maar kent ook een beleidsmatige relevantie. Bovenstaande heeft het belang om zowel traditioneel als virtueel pestgedrag te voorkomen en aan te pakken aangetoond. Initiatieven in deze zin dienen echter gebaseerd te zijn op empirische gegevens opdat ze daadwerkelijk iets kunnen uithalen. Aangezien er verschillen kunnen bestaan in de prevalentie en de rollen die betrokkenen spelen als dader en/of slachtoffer bij traditioneel en cyberpesten, dienen initiatieven gericht te zijn op beide pestvormen en niet louter op klassiek pestgedrag.

Deze bijdrage heeft daarom tot doel de aard en omvang en de rollen die jongeren innemen⁵ te vergelijken tussen traditionele vormen van pestgedrag in de 'echte, fysieke wereld' en cyberpesten via nieuwe communicatietechnologieën, inzonderheid het internet en de gsm (MONKS & COYNE, 2011; SMITH *et al.*, 2008). Ook het verband tussen slachtofferschap van traditioneel pesten en ouderschap van cyberpesten wordt nagegaan. Het betreft een verkennend empirisch onderzoek op basis van een survey dat onder *jonge adolescenten* werd uitgevoerd. Dit is in lijn met het merendeel van het onderzoek inzake pestgedrag dat in het verleden vooral verricht werd bij schoolgaande kinderen en jongeren. Een kleiner aantal onderzoekers heeft zich gefocust op pestgedrag binnen de werkomgeving (KRAHÉ, 2001). In de literatuur wijst men er echter op dat veel onderzoek naar pestgedrag het fenomeen vaak benadert vanuit een eenzijdige invalshoek, veelal dat van het slachtoffer (MONKS & COYNE, 2011). In dit onderzoek trachten we hieraan tegemoet te komen door het fenomeen zowel te bestuderen vanuit een slachtoffer- als daderperspectief.

Bovenstaande probleemstelling heeft geleid tot een drietal onderzoeksvragen:

- (1) De eerste onderzoeksvraag is beschrijvend van aard en luidt als volgt: hoe ongelijk is de verdeling van zelfgerapporteerd slachtoffer- en ouderschap van traditioneel pesten en cyberpesten onder jongeren? Zowel de aard als omvang van klassiek en cyberpesten worden hier nagegaan.
- (2) De tweede onderzoeksvraag is eerder verkennend van aard. De vraag luidt: in welke mate bestaat er een overlap tussen traditioneel pesten en cyberpesten? Deze onderzoeksvraag wordt opgesplitst in twee deelvragen: (a) Worden slachtoffers van cyberpesten ook vaker slachtoffer van traditionele pesterijen? (b) Zijn ouders van cyberpesten ook vaker traditionele pesters?
- (3) De derde onderzoeksvraag heeft betrekking op een aanzet tot een empirische toets van de YBARRA & MITCHELL-hypothese en luidt als volgt: bestaat er een verband tussen slachtofferschap van traditioneel pesten en ouderschap van cyberpesten?

Vooraleer dieper in te gaan op de resultaten van het empirisch onderzoek, wordt het theoretisch raamwerk geschetst. In de volgende paragraaf wordt dieper ingegaan op de begrippen traditioneel pesten en cyberpesten. Naast een poging tot definiëren – een universele definitie is helaas niet voorhanden –, wordt er ingegaan op de verschillende types die deze twee verschijningsvormen van pestgedrag kunnen aannemen. In de

⁵ Als dader en/of slachtoffer of niet-betrokkene.

daaropvolgende paragraaf staan we stil bij vroeger onderzoek naar (cyber)pesten. In lijn met de onderzoeksvragen, wordt hier voornamelijk aandacht besteed aan de prevalentie van, de rollen die jongeren aannemen bij, en de samenhang tussen traditioneel pesten en cyberpesten. Het theoretisch raamwerk vormde de basis voor het opzetten en uitvoeren van het empirisch onderzoek. Er wordt ingegaan op de methode van het gevoerde onderzoek, met name het afnemen van een schriftelijke vragenlijst, en de operationalisering van de centrale constructen. In de daaropvolgende paragraaf wordt uitgebreid stilgestaan bij de bevindingen van dit onderzoek. Eindigen doen we met een algemeen besluit en enkele kritische bedenkingen.

2. (CYBER)PESTEN ONDER DE LOEP

In deze bijdrage beschouwen we pesten als een vorm van agressief gedrag vermits het voldoet aan de drie centrale aspecten van agressie: pesten impliceert namelijk (1) schadelijke gevolgen, (2) de bedoeling en verwachting om iemand schade te berokkenen en (3) de wens van het slachtoffer om deze schadelijke handelingen te vermijden (ESPELAGE & SWEARER, 2003; KRAHÉ, 2001; MONKS & COYNE, 2011). Niettemin betreft het concept pestgedrag nog steeds een zeer ruim en veelomvattend begrip. Pesten komt voor in meerdere contexten waaronder het werk, pesten van bejaarden en pesten in een intieme relatie tussen partners. MONKS & COYNE (2011) wijzen erop dat er niet veel onderzoek voorhanden is dat zich focust op de gelijkenissen en verschillen tussen pesten in verschillende settings. Hoewel geen universeel aanvaarde definitie voorhanden is, heerst er in de westerse onderzoekstraditie niettemin een consensus over het belang van enkele criteria bij de benadering van het concept *traditioneel pesten* (MONKS & COYNE, 2011; GRIFFIN & GROSS, 2004). Traditioneel of klassiek pestgedrag impliceert (1) *intentioneel agressief gedrag* gesteld door één of meerdere personen. 'Intentioneel' houdt in dat de handeling met opzet wordt gesteld, tegen de wil van de betrokken persoon plaatsvindt en als doel heeft deze persoon te kwetsen. Dit agressief gedrag kan negatieve handelingen van velerlei aard betreffen (fysiek, verbaal, relationeel of seksueel⁶). Aan deze agressieve gedragingen dient men (2) *herhaaldelijk en langdurig* te worden blootgesteld. Bovendien ervaart de gepeste persoon (3) *moeilijkheden om zich* tegen deze negatieve handelingen *te verdedigen*. In dit verband is er sprake van een *machtsonevenwicht* tussen het slachtoffer en de pester(s), waardoor het slachtoffer de handelingen niet kan stoppen. Dit onevenwicht kan gekarakteriseerd worden door een verschil in fysieke kracht, maar dikwijls betreft het een verschil in sociale macht of status (CRAIG & PEPLER, 2007; DAKE, PRICE & TELLOHANN, 2003; ESPELAGE & SWEARER, 2003; KRAHÉ, 2001; MONKS & COYNE, 2011). Bovenstaande drie criteria zijn gebaseerd op de inzichten van de Noorse professor Dan OLWEUS, die baanbrekend werk verricht heeft op het vlak van pestgedrag. Deze omschrijving, of een variant hierop, kent dan ook een wijdverspreid gebruik (DAKE *et al.*, 2003; KRAHÉ, 2001; MONKS & COYNE, 2011; VANDEBOSCH *et al.*, 2006). In deze studie werd eveneens geopteerd voor deze invulling omwille van de duidelijke criteria die deze begripsomschrijving bevat. Incidentele of eenmalige handelingen en plagerijen worden immers niet als pesterijen beschouwd⁷.

⁶ Dit betreffen echter geen volledig exclusieve categorieën, vermits verschillende pestvormen elkaar kunnen overlappen. Zo kan het geven van seksueel getinte opmerkingen gezien worden als een vorm van pesten die zowel verbaal als seksueel is.

⁷ Incidentele of eenmalige handelingen vallen niet onder het concept traditioneel pesten omwille van de vereiste van het herhaaldelijk en langdurig karakter van het gedrag; plagerijen worden uitgesloten door de vereiste van intentionaliteit, wat duidt op het opzettelijk stellen van een kwetsende handeling.

Om het onderscheid tussen traditionele vormen van pesten en cyberpesten te maken, stellen we voor de definitie van OLWEUS aan te vullen met een omschrijving van de 'wereld waarin het gedrag zich manifesteert'. Hetgeen wij omschrijven als traditioneel pestgedrag voltrekt zich in de 'echte, fysieke wereld'. Hetgeen wij omschrijven als cyberpesten speelt zich af in de 'online, virtuele wereld' (HINDUIA & PATCHIN, 2008A; LEMBRECHTS, 2011). *Cyberpesten* betreft een vorm van cyberagressie waaronder heel wat diverse gedragingen vallen, gaande van het inbreken in iemands e-mailadres tot het aanmaken van een haatwebsite over het slachtoffer. De vakliteratuur wijst er dan ook op dat het geen sinecure is om het concept cyberpesten te definiëren. Bijgevolg heerst er in de onderzoekswereld evenmin eensgezindheid wat betreft de precieze invulling van het begrip (COOK, WILLIAMS, GUERRA, KIM & SADEK, 2010; KOWALSKI *et al.*, 2008; LEMBRECHTS, 2011; MONKS & COYNE, 2011).

In deze studie wordt het concept *cyberpesten* (of elektronisch, virtueel of digitaal pesten) als volgt geconceptualiseerd: (1) *herhaaldelijk* en (2) *intentioneel agressief gedrag* gesteld door één of meerdere personen door het gebruik van (3) *technologie*, inzonderheid de gsm en het internet. Hierbij ervaart de gepeste persoon (4) *moeilijkheden om zich tegen het agressieve gedrag te verdedigen*, wat een machtsonevenwicht impliceert (KOWALSKI *et al.*, 2008; LEMBRECHTS, 2011; MONKS & COYNE, 2011; SMITH *et al.*, 2008). We dienen echter een kanttekening te maken bij de vereiste van herhaling. Bepaalde auteurs stellen immers dat ook bij eenmalige handelingen sprake kan zijn van cyberpesten, omwille van het continue karakter van sommige cyberpestvormen (KOWALSKI *et al.*, 2008; LEMBRECHTS, 2011; MONKS & COYNE, 2011; VANDEBOSCH *et al.*, 2006)⁸.

Onder de brede noemer van traditioneel pesten kunnen we een onderscheid maken naar directe en indirecte types van pestgedrag. Wanneer het pesten een *directe* vorm aanneemt, betreft het pesterijen met een openlijk karakter die fysiek of verbaal van aard zijn. Hier vindt aldus een rechtstreekse interactie tussen pester en slachtoffer plaats. *Indirecte* vormen van pesten zijn daarentegen vaak veel minder zichtbaar en omvatten strategieën van relationele aard die leiden tot sociale uitsluiting en isolatie van het slachtoffer, zoals het verspreiden van roddels (ESPELAGE & SWEARER, 2003; GRIFFIN & GROSS, 2004; KOWALSKI *et al.*, 2008; KRAHÉ, 2001). Naar analogie van klassiek pestgedrag kan ook bij cyberpesten een onderscheid gemaakt worden tussen directe en indirecte pesterijen. *Direct elektronisch pesten* impliceert onmiddellijke betrokkenheid van het slachtoffer vermits de pester hem rechtstreeks berichten, afbeeldingen e.d. verstuurt. Bij *indirecte vormen* is daarentegen niet noodzakelijk sprake van medeweten van het slachtoffer omdat de dader hier andere personen inschakelt om iemand te pesten. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer men een haatwebsite opricht waar iedereen negatieve commentaar over het slachtoffer kan posten (KOWALSKI *et al.*, 2008; VANDEBOSCH & VAN CLEEMPUT, 2009; WALRAVE, DEMOULIN, HEIRMAN & VAN DER PERRE, 2009). Meer specifiek wordt in deze studie een onderscheid gemaakt tussen vier directe pestvormen (fysiek, verbaal, non-verbaal en sociaal cyberpesten) en vier indirecte pestvormen (outing

⁸ Hierbij denken we bijvoorbeeld aan een eenmalige handeling zoals het posten van beledigende commentaar over iemand op een website, wat vaak gedurende een lange tijd online staat; of het doorsturen van een afbeelding via de gsm naar meerdere personen, wat dan door vele anderen meerdere malen kan worden bekeken, becommentarieerd en doorgestuurd. Hoewel we erkennen dat dit het geval kan zijn, dient in ons empirisch onderzoek een handeling wel degelijk herhaaldelijk te worden gesteld om als digitaal pesten te worden beschouwd, en dit omwille van twee redenen. Enerzijds impliceert de ene handeling al meer continuïteit dan de andere, waardoor het ons niet wenselijk lijkt om het eenmalige criterium door te trekken naar alle items, zodat bijvoorbeeld ook het eenmalig inbreken in iemands e-mailaccount als cyberpesten zou worden beschouwd. Anderzijds achten we het moeilijk om op basis van de huidige wetenschappelijke kennis een onderscheid te maken tussen eenmalige handelingen die wel en niet dienen te worden beschouwd als cyberpesten.

and trickery, verpersonificatie, kwaadsprekerij en populariteitstests), die hieronder worden besproken.

Direct cyberpesten

Vooreerst onderscheiden we *fysieke* pesterijen, die virtuele diefstallen of beschadigingen betreffen. Hiertoe behoren onder meer het versturen van computervirussen of grote bestanden naar het slachtoffer, zodat diens computer vastloopt, evenals het hacken van diens e-mailadres en het paswoord wijzigen. Een tweede vorm betreft *verbaal* elektronisch pesten en impliceert pesterijen door middel van geschreven woorden. Meestal omvat dit een vorm van cyberpesten waarnaar men verwijst met de term *flaming*. *Flaming* betekent het versturen van beledigende, vernederende, agressieve of bedreigende berichten via een elektronisch middel. Tevens onderscheidt de literatuur *non-verbale* vormen van direct pesten, die pesterijen door middel van beeldmateriaal (al dan niet bewerkte foto's, afbeeldingen of videoclips) omvatten. Het betreft doorgaans materiaal dat met een gsm of fotocamera werd gemaakt en vervolgens verspreid werd via het internet of per gsm. Het slachtoffer kan de ontvanger zijn van het beeldmateriaal of kan afgebeeld zijn op materiaal dat naar anderen wordt verstuurd. Het beeldmateriaal is op de één of andere manier beschamend of kwetsend voor de ontvanger of de afgebeelde persoon. Een bijzondere variant van pesterijen via filmpjes betreft het zogenaamde *happy slapping*, wat ook fysiek gewelddadig is. Hierbij slaat men iemand in elkaar, terwijl iemand anders het geweld filmt met een camera (vaak met de gsm). De video met het incident wordt vervolgens op het internet geplaatst en gedeeld met vele anderen. Als laatste vorm wat betreft direct cyberpesten vermelden we *sociaal* online pesten, wat verwijst naar de opzettelijke uitsluiting uit een online groep zoals een chatbox of discussieruimte (KOWALSKI *et al.*, 2008; LEMBRECHTS, 2011; SMITH *et al.*, 2008; VANDEBOSCH *et al.*, 2006; VANDEBOSCH & VAN CLEEMPUT, 2009).

Indirect cyberpesten

Een eerste vorm van indirect cyberpesten betreft het zogenaamde *outing and trickery*. *Outing* verwijst naar het delen van persoonlijke of gênante informatie met anderen. *Trickery* betekent iemand erin luizen door hem te overhalen dergelijke gevoelige informatie te onthullen over zichzelf en deze vervolgens door te sturen naar anderen. In dit geval verzendt de pester een online privégesprek met vertrouwelijke informatie of foto's naar anderen. Tevens kan sprake zijn van hetgeen in de literatuur *impersonation* of *masquerade* wordt genoemd. Dit verwijst naar de *verpersonificatie* of het zich voordoen als iemand anders. Hierbij neemt de pester de identiteit aan van het slachtoffer door zich op het internet uit te geven voor die persoon of door in te breken in diens account en zodoende op naam van het slachtoffer beledigende of agressieve berichten te verzenden. Zo lijkt het alsof het slachtoffer zelf deze zaken verstuurd heeft. Een ander geval van impersonation betreft het misleiden van het slachtoffer door zich uit te geven voor iemand anders of het wachtwoord van diens persoonlijk profiel te stelen en vervolgens dit profiel te wijzigen met vernederende of aanstootgevende informatie. Daarnaast is ook *denigration* of *kwaadsprekerij* een vorm van indirect elektronisch pesten. Dit omvat het verspreiden van roddels of kleinerende informatie om iemands reputatie of relaties te beschadigen. Een variant hiervan zijn haatwebsites, die volledig gewijd zijn aan één of meerdere personen. Hierop kan iedereen beledigende of vernederende commentaar posten over het slachtoffer. Tot slot onderscheiden we

als laatste indirecte pestvorm de websites waarop *populariteitstests* worden gehouden. Hier kan men stemmen op de 'minst leuke' of 'lelijkste' klasgenoot (CAMPBELL, 2005; KOWALSKI *et al.*, 2008; VANDEBOSCH *et al.*, 2006; VANDEBOSCH & VAN CLEEMPUT, 2009).

3. ONDERZOEK NAAR (CYBER)PESTEN: DE DICHOTOMIE TUSSEN DADERSCHAP EN SLACHTOFFERSCHAP VOORBIJ?

Wat betreft de prevalentie van cyberpesten bestaan grote verschillen tussen studies. De meeste studies rapporteren echter een percentage van slachtofferschap en daderschap tussen 5 en 15 % (AGATSTON, KOWALSKI & LIMBER, 2007; CAMPBELL, 2005; SMITH *et al.*, 2008). Voorgaand onderzoek trachtte het aandeel van jongens en meisjes wat betreft betrokkenheid bij cyberpesten vast te stellen, doch kwam tot tegenstrijdige resultaten. Sommige studies concluderen dat meisjes vaker slachtoffer en dader zijn van digitale pesterijen (KOWALSKI *et al.*, 2008), anderen constateren dat jongens een hogere prevalentie vertonen inzake daderschap en meisjes inzake slachtofferschap (PERREN, DOOLEY, SHAW & CROSS, 2010; VANDEBOSCH *et al.*, 2006). De meeste onderzoekers (HINDUIJA & PATCHIN, 2008B; RASKAUSKAS & STOLTZ, 2007; WILLIAMS & GUERRA, 2007) stellen echter geen opvallende genderverschillen vast. Over het aspect leeftijd heerst daarentegen wel eensgezindheid in de literatuur. De meeste studies wijzen uit dat cyberpesters en -slachtoffers eerder oudere tieners betreffen. Adolescenten van 15 jaar en ouder blijken frequenter betrokken bij digitaal pesten dan jongere leeftijdscategorieën (SMITH *et al.*, 2008; RASKAUSKAS & STOLTZ, 2007; VANDEBOSCH *et al.*, 2006). Dit zou te wijten zijn aan het feit dat deze leeftijdsgroepen deze technologische middelen meer gebruiken (CAMPBELL, 2005; SMITH *et al.*, 2008). Een belangrijke bevinding uit eerder onderzoek betreft de vaststelling dat heel wat jongeren zowel betrokken zijn bij traditionele als elektronische pesterijen. Zo blijkt ongeveer de helft van de cyberslachtoffers én cyberpesters betrokken te zijn bij traditionele pesterijen (YBARRA & MITCHELL, 2004). Op basis van hun bevindingen formuleerden YBARRA & MITCHELL de hypothese dat sommige slachtoffers van klassieke pesterijen elektronische middelen gebruiken om anderen te pesten en zodoende cyberpesters worden. De studie van SMITH *et al.* (2008) bevestigt deze hypothese en wijst bovendien uit dat de meerderheid van de traditionele slachtoffers die cyberpesterijen plegen eigenlijk traditionele pester/slachtoffers zijn. RASKAUSKAS & STOLTZ (2007) vonden daarentegen geen ondersteuning voor deze hypothese, doch in de literatuur wordt erop gewezen dat hun steekproef (N = 84) te klein was om een adequate test van de hypothese te voorzien (SMITH *et al.*, 2008). Niettemin stellen ook zij, evenals PERREN *et al.* (2010), vast dat een groot deel van de klassieke pesters, slachtoffers en pester/slachtoffers betrokken blijkt bij cyberpesten. Voor wat betreft Vlaanderen bevestigt eerder onderzoek van VANDEBOSCH *et al.* (2006) de sterke samenhang tussen traditioneel en cyberpesten. Het pestgebeuren dat zich voltrekt in het echte leven lijkt zich eveneens te manifesteren in de virtuele wereld in die zin dat klassieke pesters cyberpesters blijven en klassieke slachtoffers cyberslachtoffers. De studie vond echter geen bevestiging voor de hypothese dat traditionele slachtoffers wraak nemen door digitale pesterijen te begaan. Omwille van deze tegenstrijdige bevindingen is verder onderzoek naar de YBARRA & MITCHELL-hypothese aangewezen (SMITH *et al.*, 2008). Immers, wanneer empirische ondersteuning wordt gevonden voor deze hypothese, betekent dit dat meer en meer jongeren die vroeger nooit pestgedrag zouden gesteld hebben, plots wel dit gedrag zullen uiten. YBARRA & MITCHELL (2004) leggen de oorzaak hiervan vooral bij de wraakgevoelens van het slachtoffer ten aanzien van de traditionele pester. In de reële wereld voelt het slachtoffer zich te zwak om tegen zijn pestkoppin in te gaan.

Het internet daarentegen biedt mogelijkheden voor het slachtoffer om onder meer anoniem te blijven. Daarnaast hoeft er geen direct contact te bestaan tussen slachtoffer en dader. Internet en gsm zouden in die zin remmingen wegnemen waardoor ook de prevalentie van het fenomeen pesten drastisch de hoogte zou kunnen ingaan.

In tegenstelling tot wat soms wordt aangenomen, blijkt er geen sprake van een strikte dichotomie tussen 'de pesters' en 'de slachtoffers' (ESPELAGE & SWEARER, 2003). We mogen het pesten niet reduceren tot een probleem tussen het kind dat pest en zijn slachtoffer. Het pestgebeuren is immers veel gecompliceerder en dient dan ook begrepen te worden als een *groepsfenomeen* waarbij personen een grote variëteit aan rollen kunnen opnemen. De rol die zij aannemen is niet statisch doch wel dynamisch van aard vermits deze verschilt naargelang de sociale setting waarin men zich bevindt (DAKE *et al.*, 2003; ESPELAGE & SWEARER, 2003; MA *et al.*, 2001; MONKS & COYNE, 2011; VANDEBOSCH *et al.*, 2006). We kunnen vier hoofdcategorieën van personen onderscheiden. Deze typologie komt voor uit onderzoek naar traditionele pesterijen; we stellen ons de vraag in welke mate deze ook van toepassing is op cyberpesten.

- (1) De categorie van de *exclusieve pesters* omvat diegenen die enkel als dader bij het pestgebeuren betrokken zijn. De literatuur onderscheidt hier doorgaans drie subtypes: de leider-pesters, die het initiatief nemen om tot pesterijen over te gaan; de volgeling-pesters, die actief deelnemen aan de pesterijen maar er zelf niet mee aanvangen; en de versterkers of supporters. Zij moedigen het pestgedrag aan of lachen het slachtoffer uit, maar nemen geen actieve rol op in de pesterijen zelf (DAKE *et al.*, 2003; KOWALSKI *et al.*, 2008; MONKS & COYNE, 2011). Hoewel er veel speculatie is over de karakteristieken van cyberpesters, werden slechts weinig van deze kenmerken op basis van wetenschappelijk onderzoek bevestigd (KOWALSKI *et al.*, 2008). Niettemin kunnen we melding maken van enkele typische karakteristieken. Zo suggereren Vlaamse studies dat de frequentie van cyberpesten hoger ligt in het technisch, beroeps- en kunstonderwijs dan in het algemeen secundair onderwijs (VANDEBOSCH *et al.*, 2006). LEMBRECHTS (2011) vond echter geen verschil naar studierichting, doch zij bestudeerde slechts één vorm van cyberpesten, namelijk pesterijen via foto's. Net zoals traditionele pesters lijken cyberpesters er voorts een slechtere relatie met hun zorgverstrekkers op na te houden in vergelijking met hun leeftijdsgenoten. Bovendien engageren ze zich vaker dan niet-pesters in delinquent gedrag en frequent middelengebruik (YBARRA & MITCHELL, 2004). Op basis van deze kenmerken lijken heel wat cyberpesters gelijkaardige karakteristieken te vertonen als klassieke pesters. Naar de gelijkenissen en verschillen tussen beide dient echter verder onderzoek te worden verricht (KOWALSKI *et al.*, 2008). Cyberpesters blijken hun slachtoffer veelal persoonlijk te kennen. Eerdere studies wezen namelijk uit dat daders zich meestal richten op iemand die ze kennen vanuit hun conventionele omgeving in de 'echte' wereld (YBARRA & MITCHELL, 2004).
- (2) De tweede categorie betreft die van de passieve of *exclusieve cyberslachtoffers*, die enkel als slachtoffer bij het pestgebeuren betrokken zijn. Zij maken frequenter gebruik van het internet dan niet-slachtoffers. Het hoeft niet te verbazen dat wie veel tijd doorbrengt op het internet een groter risico loopt op slachtofferschap van digitale pesterijen, gezien de methoden waarlangs cyberpesten plaatsgrijpt. Slachtoffers van digitale pesterijen ervaren doorgaans meer sociale angst en depressiviteit dan hun leeftijdsgenoten, evenals een lager gevoel van eigenwaarde. Daarnaast vertonen ze dikwijls gevoelens van frustratie, boosheid en verdriet, wat een gevolg kan zijn van het slachtofferschap (HINDUJA & PATCHIN, 2008b; KOWALSKI *et*

al., 2008; SMITH *et al.*, 2008; VANDEBOSCH & VAN CLEEMPUT, 2009; WALRAVE & HEIRMAN, 2011).

- (3) Een derde groep vormen de provocatieve slachtoffers of *gecombineerde pester/slachtoffers*, een term die benadrukt dat deze jongeren zowel pesten als gepest worden. Zij gaan vaak op een vervelende of provocatieve wijze met hun leeftijdsgenoten om en zouden pesterijen uitlokken doordat ze zelf jongeren pesten (GRIFFIN & GROSS, 2004; KOWALSKI *et al.*, 2008; MONKS & COYNE, 2011). Cyberpester/slachtoffers hebben dikwijls te lijden onder inconsistente opvoedingspraktijken en vertonen vaak allerlei probleemgedrag zoals alcoholmisbruik. Deze kenmerken delen zij met cyberpesters. Daarnaast lijken zij de meest ernstige psychosociale aandoeningen te vertonen, meer dan exclusieve cyberpesters en exclusieve cyberslachtoffers. Zodoendeervaart deze groep zowel gedrags- als psychosociale problemen (YBARRA & MITCHELL, 2004).
- (4) Tot slot wordt de sociale context vervolledigd door *de ruimere sociale omgeving*, gevormd door personen die slechts onrechtstreeks bij het pestgebeuren betrokken zijn. Zij spelen echter een belangrijke rol vermits pesten een groepsfenomeen betreft dat voor een groot deel mogelijk wordt gemaakt door de sociale omgeving (MA *et al.*, 2001; MONKS & COYNE, 2011; VANDEBOSCH *et al.*, 2006). Hiertoe behoren de bijstaanders, die het pesten waarnemen doch op geen enkele manier iets ondernemen om het te laten ophouden. Daarnaast kan de categorie van de verdedigers worden onderscheiden, die het opnemen voor het slachtoffer en hem of haar steunen. Verdedigers ondernemen inspanningen om het pesten te laten ophouden. Tot slot onderscheiden sommige onderzoekers ook nog de categorie van de buitenstaanders, die weliswaar deel uitmaken van de sociale context waarin de pesterijen plaatsvinden, doch gewoon niet gezien hebben wat er is gebeurd en geen weet hebben van de pesterijen die zich voltrekken (CAMPBELL, 2005; DAKE *et al.*, 2003; MONKS & COYNE, 2011). Deze sociale omgeving is bij elektronisch pesten doorgaans ruimer dan bij klassiek pesten (KOWALSKI *et al.*, 2008).

4. DATA EN METHODEN IN DE HUIDIGE STUDIE

Voorliggend onderzoek werd uitgevoerd aan de hand van een self-administered questionnaire onder leerlingen uit de tweede graad van het secundair onderwijs die school liepen te Gent⁹. De keuze voor het uitvoeren van een empirisch onderzoek onder een dergelijke populatie vloeit voort uit de aard van het te bestuderen fenomeen. Enerzijds is pestgedrag een vorm van deviant of antisociaal gedrag, waarvan blijkt dat dit zich sterk manifesteert in de adolescentieperiode (NEWMAN & NEWMAN, 2011; PAUWELS, 2009). Anderzijds vormen de technologische middelen die de kern uitmaken van het fenomeen cyberpesten (m.n. het internet en de gsm) voor adolescenten essentiële instrumenten in de uitbouw van hun sociale leven. Voor hen zijn deze nieuwe media zeer belangrijke communicatiemiddelen (KOWALSKI *et al.*, 2008; VANDEBOSCH *et al.*, 2006). Beide vaststellingen maken jongeren de geschikte doelgroep voor het bestuderen van het centrale thema van deze studie. De keuze voor een kwantitatief onderzoek is vooral voortgevloeid uit de probleemstelling en de aard van de onderzoeksvragen. Deze studie heeft immers tot doel de prevalentie van traditioneel pesten en cyberpesten na te gaan evenals de rollen die betrokkenen innemen bij deze twee verschijningsvormen van pesten. Daarnaast wordt ook de samenhang nagegaan tussen beide pestvormen. Om

⁹ De tweede graad omvat het derde en vierde jaar van het middelbaar onderwijs. De beoogde populatie omvat leerlingen uit het ASO, TSO, BSO en KSO.

dit mogelijk te maken, moet er zoveel als mogelijk informatie verzameld worden. Dit maakt een benadering middels kwantitatieve technieken uiterst geschikt (JOHNSON & CHRISTENSEN, 2010). Bovendien kan de meting van pestgedrag via een survey een bijdrage leveren aan de bewustwording van de problematiek en de nood aan een gedegen aanpak ervan. Het vormt tevens een essentieel element inzake effectieve preventie en interventie (BRADSHAW & WAASDORP, 2009; TURAN, POLAT, KARAPIRLI, UYSAL & TURAN, 2011). Er werd beslist de bevraging te verrichten in de schoolcontext omdat via onderwijsinstanties een heel groot aantal jonge respondenten tegelijkertijd kan worden bereikt. Bovendien biedt dit de mogelijkheid een bevraging te realiseren bij respondenten met een grote verscheidenheid inzake etniciteit en socio-economische status, waardoor een grote mate van diversiteit kan worden bekomen (GOETHALS & PAUWELS, 2009; JOLLIFFE, 2008). Hoewel de studie plaatsgrijpt in een schoolcontext, beperkt de bevraging zich echter niet tot pestgedrag dat plaatsgrijpt op of rond de school¹⁰. Dertig scholen die onderwijs aanbieden in de tweede graad werden aangeschreven. Zes van de dertig scholen, waaronder enkele zeer grote scholen, reageerden onmiddellijk positief op de introductiebrief. Ongetwijfeld heeft de media-aandacht die aan het fenomeen pesten werd besteed naar aanleiding van een voorval op een Gentse school, vlak voor het verzenden van de introductiebrief, een rol gespeeld¹¹. Met onze enquête bereikten we 983 jongeren, het aantal leerlingen dat gedurende het schooljaar 2011-2012 les volgde in de tweede graad van de zes scholen die meewerkten aan dit onderzoek. Elk van deze scholen nam de vragenlijst in eigen beheer af. Dit aangezien de meeste scholen niet opteerden voor een afname door de onderzoekers zelf. Voor de scholen was het immers evidenter om de vragenlijsten af te nemen tijdens studie-uren opdat lessen niet in het gedrang kwamen. Elke school kreeg specifieke instructies mee voor het afnemen van de vragenlijsten. De leerlingen dienden uit elkaar geplaatst te worden zodat elkeen de enquête strikt persoonlijk kon invullen. Zowel op de enquête zelf als door de toezichters werd benadrukt dat de anonimiteit werd gewaarborgd. In dit opzicht kreeg elke leerling ook een enveloppe waarin de enquête na afloop kon worden gestoken. In totaal werden 900 ingevulde enquêtes terugbezorgd, waarvan er echter 19 onbruikbaar waren omdat ze onvolledig waren ingevuld of nonsensantwoorden bevatten. Aangezien een hoger aantal respondenten omwille van budgettaire en tijdsredenen de werkbaarheid van het onderzoek in het gedrag kon brengen, werd beslist om af te zien van een tweede vooropgestelde telefonische contactname met de scholen¹². De verkregen respons betekende immers reeds een voldoende grote steekproef om op adequate wijze analyses te kunnen uitvoeren. Tabel 1 geeft een overzicht van de samenstelling van de

¹⁰ Aan het tot stand komen van de definitieve vragenlijst ging een voorbereidende fase onder de vorm van een kleine informele pretest vooraf, dit met het oog op de verduidelijking van de vragenlijst en een verhoging van de betrouwbaarheid. Er werd gevraagd onduidelijkheden en moeilijkheden bij het invullen van de vragenlijst te rapporteren. Tevens gingen we na of bepaalde vragen als te persoonlijk of te gevoelig werden gepercipieerd.

¹¹ Enkele dagen voor het verzenden van de introductiebrief berichtten de media over een meisje dat zelfmoord had gepleegd na pesterijen op school en via het internet. Zie HUYBERECHTS, P. (2011, 11 oktober). Iedereen deed zijn best, maar toch liep het mis met Lisa. *Het Nieuwsblad*. Geraadpleegd via <http://www.nieuwsblad.be>.

¹² Dit is ongetwijfeld een beperking in deze studie. Meerdere scholen motiveren tot deelname aan deze studie was niet het probleem, het grootste probleem betrof de factoren tijd en analyseruimte: dit onderzoek is uitgevoerd in de tijdspanne van tien maanden door een onderzoeker. Bijkomende scholen werden geweigerd omdat de aanvullende input het slagen van de studie binnen de vooropgestelde planning in het gedrang had kunnen brengen. Uiteraard zijn we ons bewust dat de non-respons op schoolniveau hoog is waardoor niet kan gesproken worden van een representatieve steekproef voor de Gentse scholen. We benadrukken daarom nogmaals dat dit onderzoek een verkennend onderzoek betreft dat kan dienen ter voorbereiding van meer representatief scholierenonderzoek.

gerealiseerde steekproef op basis van enkele achtergrondkenmerken zoals geslacht, onderwijstype, leeftijd, immigratieachtergrond en geboorteland. Bij de interpretatie van de resultaten dient rekening gehouden te worden met de oververtegenwoordiging van ASO-leerlingen enerzijds en leerlingen met Belgische ouders anderzijds. Dader- en slachtofferschap van pestgedrag kan namelijk samenhangen met achtergrondkenmerken zoals onderwijstype en immigratieachtergrond. Pestgedrag komt mogelijk meer voor in TSO en BSO dan in ASO. Indien er meer evenwicht was in de samenstelling van de steekproef naargelang achtergrondkenmerken, zouden mogelijk andere prevalentiecijfers bekomen worden. Voor wat betreft de beschrijvende resultaten is er wel telkens een onderscheid gemaakt naar geslacht.

TABEL 1: SAMENSTELLING STEEKPROEF

Achtergrondkenmerk	Procent (absoluut aantal tussen haakjes) ¹³	
Geslacht		
Jongens	30.6	(268)
Meisjes	69.4	(607)
Onderwijstype ¹⁴		
ASO	65.2	(574)
TSO	15.4	(136)
BSO	19.4	(171)
Leeftijd		
13 jaar	0.7	(6)
14 jaar	34.7	(291)
15 jaar	44.4	(372)
16 jaar	15.0	(126)
+ 16 jaar	5.1	(43)
Immigratieachtergrond		
Beide ouders Belgische afkomst	73.8	(647)
Minstens één ouder immigrant	26.2	(230)
Geboorteland		
België	89.8	(791)
Buiten België	10.2	(90)

Naast de leerlingen uit de 24 andere Gentse scholen die niet werden bereikt, werd ook van 83 bereikte leerlingen geen ingevulde vragenlijst ontvangen. Dit is het gevolg van het probleem van uitval, wat verwijst naar al die situaties waarbij het onderzoekers niet lukt een respondent, die ze graag in hun onderzoek hadden opgenomen, te betrekken in hun studie (Bijleveld, 2006). In deze studie heeft uitval betrekking op leerlingen die weigerden deel te nemen aan het onderzoek of die afwezig waren tijdens de afname van de enquête. Afwezigheid kan toevallig zijn door bijvoorbeeld ziekte, maar ook selectief, bijvoorbeeld wanneer leerlingen spijbelen of geschorst zijn. Laat net deze laatste groep uiterst interessant zijn voor dit onderzoek. Tot spijbelaars en geschorste leerlingen

¹³ Wegens item non-respons zijn de totalen niet telkens gelijk aan 881. Zo kenden de variabelen geslacht 6 missings, leeftijd 43 missings en immigratieachtergrond 4 missings.

¹⁴ Leerlingen uit het KSO behoren niet tot de gerealiseerde steekproef aangezien de zes scholen die meewerkten aan dit onderzoek dit onderwijstype niet aanbieden.

behoren immers vaak jongeren die antisociaal gedrag stellen zoals pestgedrag. Ook slachtoffers van pestgedrag kunnen tot de groep van spijbelaars behoren wanneer ze de school vermijden om te ontsnappen aan verdere pesterijen (JOLLIFFE, 2008). Met een klassikale enquête kunnen spijbelaars en leerlingen die geschorst zijn uiteraard niet worden bereikt. Dit dient dan ook in acht genomen te worden bij de interpretatie van de resultaten, doch deze bedenkingen zullen een accurate benadering van de onderzoeksvragen niet in het gedrang brengen vermits de interne geldigheid (het kunnen aantonen van een verband op overtuigende wijze) in deze studie centraal staat, en niet de externe geldigheid (veralgemening naar de algemene populatie). Alle gegevens werden verwerkt aan de hand van SPSS. Er werd gebruikgemaakt van frequentie- en kruistabellen, en bivariate correlatieanalyses die de samenhang van verscheidene variabelen nagaan.

5. OPERATIONALISATIE VAN DE CENTRALE CONSTRUCTEN

De *frequentie van traditioneel pesten* werd geoperationaliseerd door de respondenten te vragen of zij ooit slachtoffer respectievelijk dader waren van zes traditionele pestgedragingen (antwoordmogelijkheden: ja/nee). Na deze inleidende filtervraag, dienden zij aan te geven hoe vaak dit de afgelopen 12 maanden gebeurde (0, 1, 2, 3, 4, 5, 6-10 of > 10 keer). Volgende zes items werden bevraagd: (1) opzettelijk uitsluiten of negeren, (2) uitlachen, uitschelden of gemene dingen zeggen, (3) roddels of valse geruchten verspreiden, (4) dwingen geld, eten, drinken of andere bezittingen af te geven, (5) bezittingen kapot maken, vernielen, bekladden of besmeuren, (6) slaan, duwen, opsluiten, schoppen of op een andere manier pijn doen.¹⁵

De *frequentie van cyberpesten* werd op analoge wijze geoperationaliseerd. Hierbij maakten we gebruik van twee schalen. De eerste cyberpestschaal bevat twaalf items die cyberpestgedragingen beschrijven, maar waarvan mensen zich vaak niet bewust zijn dat het pestgedrag betreft: (1) in iemands e-mailinbox of messenger inbreken en het paswoord veranderen, (2) iemand opzettelijk een virus versturen via internet, (3) inbreken in iemands computer en persoonlijke informatie stelen, (4) enorm veel of grote berichten naar iemand sturen om een computer te laten vastlopen, (5) private of beschamende dingen over iemand verspreiden via internet of gsm, (6) inbreken in iemands e-mail of messenger en berichten sturen naar zijn contactpersonen, (7) op een website stemmen dat je een bepaald persoon niet leuk of mooi vindt, (8) dingen die iemand jou in vertrouwen heeft verteld op een website plaatsen of doorsturen naar anderen via sms of internet, (9) roddels over iemand verspreiden via internet of gsm, (10) iemand beledigen of bedreigen via internet of gsm, (11) iemand uitsluiten uit een online groep, (12) iemand misleiden via internet of gsm door te doen alsof je iemand anders bent. De tweede cyberpestschaal bevat zeven items waarbij expliciet vermeld werd dat het vormen van cyberpesten betrof: (1) gemene, beledigende of scheldende sms'jes sturen, (2) gemene, onaangename of vulgaire afbeeldingen, foto's of filmpjes verzenden, (3) gemene, pesterige, scheldende of zwijgende telefoontjes doen, (4) pesterige, beledigende of scheldende e-mails versturen, (5) pesterige, beledigende

¹⁵ Deze operationalisering is gebaseerd op een schaal die reeds werd gebruikt in Vlaams onderzoek van VANDEBOSCH *et al.* (2006) en vormt een afgeleide van de 'Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire' van Dan OLWEUS.

of scheldende chatberichten versturen, (6) kwetsende, pesterige of beledigende zaken over iemand posten op een website.¹⁶

We maakten twee additionele categorische operationaliseringen aan van betrokkenheid bij pestgedrag om een meer genuanceerd beeld van de relatie tussen ouderschap en slachtofferschap van (cyber)pesten te verkrijgen: één inzake betrokkenheid bij klassiek pestgedrag en één m.b.t. digitaal pestgedrag, telkens bestaande uit vier exclusieve categorieën: (1) *exclusieve slachtoffers*, die de afgelopen twaalf maanden minstens vijf keer het slachtoffer werden van pestgedrag; (2) *exclusieve ouders*, die de afgelopen twaalf maanden minstens vijf keer pestgedrag stelden; (3) *dader/slachtoffers*, die de afgelopen twaalf maanden minstens vijf keer het slachtoffer werden van pestgedrag én minstens vijf keer pestgedrag stelden; en (4) *niet-betrokken leerlingen (noch dader noch slachtoffer)*, die de afgelopen twaalf maanden geen of minder dan 5 keer het slachtoffer werden van pestgedrag én geen of minder dan vijf keer pestgedrag stelden. We kozen voor het criterium ‘vijf keer’ zodat voldaan zou zijn aan de vereiste van herhaling, een essentieel kenmerk van pestgedrag (DOOLEY, PYZALSKI & CROSS, 2009). We opteerden voor deze vier categorieën naar analogie van eerdere studies (PERREN *et al.*, 2010; YBARRA & MITCHELL, 2004). Omwille van de grote overlap tussen dader- en slachtofferschap is het aanbevelenswaardig ook de groep van de pester/slachtoffers te identificeren (RASKAUSKAS & STOLTZ, 2007). De categorie niet-betrokken leerlingen kan fungeren als vergelijkende controlegroep (GINI & POZZOLI, 2009).

6. ONDERZOEKSRESULTATEN

6.1. Vergelijking van traditioneel en cyberpesten inzake aard en omvang

TABEL 2: PREVALENTIE VOORBIJ 12 MAANDEN TRADITIONEEL PESTEN IN %
(ABSOLUTE AANTALLEN TUSSEN HAAKJES)¹⁷

Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
Zelfgerapporteerd slachtofferschap						
Fysiek pesten	9.0	(79)	9.0	(24)	8.9	(54)
Verbaal pesten*	22.1	(195)	18.7	(50)	23.7	(144)
Relationeel pesten	31.6	(278)	27.6	(74)	32.9	(200)
Zelfgerapporteerd ouderschap						
Fysiek pesten***	12.8	(113)	18.7	(50)	9.9	(60)
Verbaal pesten	25.4	(224)	27.2	(73)	24.4	(148)
Relationeel pesten	32.5	(286)	28.7	(77)	34.3	(208)

Noot:
Fysiek pesten = geslagen, geschopt of ergens opgesloten worden, bezittingen vernield of beklad en/of gedwongen worden geld, eten, drank of andere bezittingen af te geven; Verbaal pesten = iemand uitschelden of uitlachen; Relationeel pesten = iemand uitsluiten, doen alsof men niet bestaat en/of roddels of valse geruchten verspreiden. Prevalentie voorbij 12 maanden = 2 keer of meer.

* p < 0.05
*** p < 0.001

¹⁶ De eerste schaal is gebaseerd op deze uit het onderzoek van VANDEBOSCH *et al.* (2006). De tweede schaal werd geconstrueerd op basis van types van cyberpesten die bevraagd werden in eerder onderzoek uitgevoerd door SMITH, MALDAVI, CARVALLO & TIPPETT (2006).

¹⁷ Wegens de item non-respons voor de variabele geslacht, is de prevalentie in de volledige steekproef niet telkens gelijk aan de som van de prevalentiecijfers voor jongens en meisjes. Dit geldt ook voor de volgende tabellen in deze bijdrage.

Vooreerst onderzoeken we de mate waarin traditioneel en cyberpesten verschillen wat betreft aard en omvang van slachtofferschap en daderschap. Tabel 2 geeft een overzicht van de prevalenties van de afgelopen 12 maanden inzake slachtofferschap en daderschap bij klassiek pesten. Hieruit blijkt dat *relationeel pesten* het afgelopen jaar het meest frequent voorkwam onder de jongeren uit onze steekproef. 31.6% geeft aan het afgelopen jaar het slachtoffer te zijn geworden van relationele pesterijen; 32.5% rapporteert dienaangaande daderschap. In tweede orde volgt *verbaal pestgedrag* met respectievelijk 22.1% slachtofferschap en 25.4% daderschap. De prevalenties inzake *fysiek pesten* liggen heel wat lager: respectievelijk 9.0% en 12.8%. Verder stellen we *enkele opvallende verschillen vast naargelang geslacht*: meisjes blijken opvallend vaker het slachtoffer te worden van verbale (23.7% versus 18.7%) en relationele pesterijen (32.9% versus 27.6%) dan jongens. De scores bij slachtofferschap van fysiek pesten liggen voor meisjes en jongens in dezelfde lijn (respectievelijk 8.9% versus 9.0%). Wat betreft daderschap stellen we vast dat jongens procentueel het hoogst scoren bij fysieke (18.7% tegenover 9.9%) en verbale pesterijen (27.2% tegenover 24.4%), hoewel het absoluut aantal bij meisjes wel het hoogst is. Meisjes pesten procentueel gezien dan weer vaker relationeel (34.3% tegenover 28.7%).

Tabel 3 geeft een overzicht van de prevalenties inzake slachtofferschap en daderschap van cyberpesten.

TABEL 3: PREVALENTIE VOORBIJ 12 MAANDEN CYBERPESTEN IN %
(ABSOLUTE AANTALLEN TUSSEN HAAKJES)

Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
Zelfgerapporteerd slachtofferschap						
Direct cyberpesten (4 vormen)						
1. Fysiek pesten	17.8	(157)	17.5	(47)	18.0	(109)
2. Verbaal pesten	30.9	(272)	29.9	(80)	31.3	(190)
3. Non-verbaal pesten	10.6	(93)	11.2	(30)	10.0	(61)
4. Sociaal pesten***	1.6	(14)	3.0	(8)	1.0	(6)
Totaal direct pesten	43.8	(396)	42.2	(113)	44.3	(269)
Indirect cyberpesten (4 vormen)						
1. Outing and trickery	7.8	(69)	7.8	(21)	7.7	(47)
2. Impersonation	10.7	(94)	11.6	(31)	10.0	(61)
3. Denigration	13.8	(122)	14.6	(39)	13.3	(81)
4. Populariteitstests*	2.8	(25)	4.9	(13)	2.0	(12)
Totaal indirect pesten	26.4	(233)	26.9	(72)	26.0	(158)
Zelfgerapporteerd daderschap						
Direct cyberpesten (4 vormen)						
1. Fysiek pesten**	5.0	(44)	8.2	(22)	3.5	(21)
2. Verbaal pesten	21.1	(186)	24.3	(65)	19.6	(119)
3. Non-verbaal pesten**	1.9	(17)	3.7	(10)	1.2	(7)
4. Sociaal pesten**	3.2	(28)	5.2	(14)	2.1	(13)
Totaal direct pesten	25.2	(222)	29.5	(79)	23.2	(141)

Type pestgedrag	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
Indirect cyberpesten (4 vormen)						
1. Outing and trickery	3.2	(28)	2.2	(6)	3.6	(22)
2. Impersonation	6.4	(56)	7.5	(20)	5.6	(34)
3. Denigration	8.3	(73)	9.3	(25)	7.7	(47)
4. Populariteitstests*	6.2	(55)	8.6	(23)	5.1	(31)
TOTAAL INDIRECT PESTEN	17.8	(157)	19.4	(52)	17.0	(103)

Noot:

Beschrijving van de termen: zie punt 2: '(Cyber)pesten onder de loep'.

Prevalentie voorbij 12 maanden = 2 keer of meer.

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

*** $p < 0.001$

Uit bovenstaande tabel blijkt dat *verbaal* cyberpesten het elektronisch pesttype vormt waarmee onze steekproef het afgelopen jaar het meest in aanraking kwam (30.9% slachtofferschap en 21.1% daderschap). In tweede orde volgen *fysiek* pesten (17.8% slachtofferschap en 5.0% daderschap), *denigration* (13.8% slachtofferschap en 8.3% daderschap) en *impersonation* (10.7% slachtofferschap en 6.4% daderschap). In derde orde volgen *outing and trickery* (7.8% slachtofferschap en 3.2% daderschap) en *non-verbaal* pesten via beeldmateriaal (10.6% slachtofferschap en 1.9% daderschap). De twee types waarbij het minst aantal jongeren betrokken waren, betreffen *populariteitstests* (2.8% slachtofferschap en 6.2% daderschap) en *sociaal* pesten (1.6% slachtofferschap en 3.2% daderschap). Verder stelden we vast dat in totaal voor de directe pestvormen door 43.8% van de adolescenten slachtofferschap werd ervaren; bij de indirecte pestvormen bedraagt dit totaal 26.4%. Hieruit kunnen we afleiden dat *de meeste cyberslachtoffers op een directe manier worden gepest*. We deden dezelfde vaststelling inzake daderschap: *jongeren gaven aan de afgelopen 12 maanden meer directe cyberpesterijen te hebben gesteld* (25.2%) dan indirecte (17.8%). Dit betekent dat pesterijen met rechtstreekse betrokkenheid van het slachtoffer talrijker zijn dan gedragingen die plaatsvinden buiten het medeweten van het slachtoffer. Dit verschil is echter voornamelijk te wijten aan de directe vorm *verbaal* pesten, die een veel hogere prevalentie kent dan de andere pesttypes. We constateren eveneens dat *de prevalenties van daderschap telkens lager liggen dan deze van slachtofferschap*, dit met uitzondering van populariteitstests en sociale pesterijen. Wat betreft de verdeling naar geslacht, ligt het percentage zelfgerapporteerd daderschap bij jongens voor alle cyberpestgedragingen hoger dan bij meisjes, met uitzondering van outing and trickery. De chi-kwadraat test wees bovendien uit dat jongens significant vaker dan meisjes dader zijn van fysieke, non-verbale en sociale pesterijen, evenals wat betreft het stemmen op populariteitstests. Wat betreft slachtofferschap scoren meisjes het hoogst inzake fysiek en verbaal pesten; op de andere gedragingen scoren jongens het hoogst. Niettemin zijn de verschillen vaak redelijk klein. We stellen dan ook vast dat enkel inzake sociaal pesten en het stemmen op populariteitstests er significant meer jongens dan meisjes slachtofferschap rapporteren.

Tabel 4 biedt een overzicht van de schalen die de globale betrokkenheid van de respondenten bij klassiek en elektronisch pesten nagaan.

TABEL 4: SCHAAL BETROKKENHEID TRADITIONEEL PESTEN IN %
(ABSOLUTE AANTALLEN TUSSEN HAAKJES)

Type betrokkene	Traditioneel pesten						Cyberpesten					
	Totale steekproef		Jongens		Meisjes		Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
Exclusieve slachtoffers	14.5	(128)	12.7	(34)	15.2	(92)	17.8	(157)	15.7	(42)	18.6	(113)
Exclusieve daders	16.7	(147)	19.8	(53)	15.3	(93)	3.9	(34)	5.2	(14)	3.1	(19)
Dader/slachtoffers	9.6	(85)	9.0	(24)	9.7	(59)	14.5	(128)	17.9	(48)	13.0	(79)
Noch dader noch slachtoffer	59.1	(521)	58.6	(157)	59.8	(363)	63.8	(562)	61.2	(164)	65.2	(396)

Bovenstaande resultaten wijzen uit dat *klassiek pesten over het algemeen een hogere prevalentie* kent dan cyberpesten (want een niet-betrokkenheid van 59.1% versus 63.8%). Zo kent traditioneel pesten een graad van exclusief daderschap van 16.7%, daar waar dit bij cyberpesten slechts 3.9% bedraagt. Dit is een opvallende vaststelling en betekent dat er *weinig 'zuivere' daders betrokken zijn bij elektronisch pesten*. De meeste cyberpesters zijn immers tegelijk ook slachtoffer. De graad van dader/slachtofferschap ligt bij cyberpesten (14.5%) dan ook opvallend hoger dan bij klassiek pesten (9.6%). Ook de graad van exclusief slachtofferschap ligt hoger bij elektronisch (17.8%) dan traditioneel pesten (14.5%). Meisjes worden zowel frequenter slachtoffer van klassieke als van elektronische pesterijen; jongens vertonen bij beide pesttypes een hogere betrokkenheid als pester. Jongens vertonen daarnaast een opvallend hogere graad van cyberpester/slachtofferschap, iets wat bij klassiek pesten gelijkaardig is bij jongens en meisjes. Geen van deze verschillen is echter statistisch significant.

De vorige paragraaf bestudeerde het verschil in omvang van klassiek versus digitaal pesten. We dienen echter nog na te gaan op welke wijze klassiek en digitaal pesten verschillen wat betreft de aard van slachtofferschap en daderschap. Een opvallende gelijkenis betreffende de aard van beide fenomenen, betreft *de meest frequent voorkomende vorm van pesten*. Zowel bij klassiek als elektronisch pesten kennen *verbale* gedragingen immers de hoogste prevalentie, en dit zowel bij meisjes als jongens. Relationele pesterijen (met name sociale uitsluiting en het verspreiden van roddels) worden in de 'echte' wereld voornamelijk begaan en ondergaan door meisjes. Wat betreft het verspreiden van roddels doen we dezelfde vaststelling inzake elektronische pesterijen: ook in de virtuele wereld zijn meisjes vaker pester en slachtoffer van het verspreiden van roddels. Verrassend is echter het omgekeerde patroon dat sociale uitsluiting vertoont in de virtuele wereld: hier zijn jongens significant vaker pester en slachtoffer¹⁸. De andere vormen van digitaal pesten kunnen we echter niet vergelijken met klassieke pesterijen vermits zij geen equivalent kennen in de 'echte' wereld. Slachtofferschap van jongens en meisjes verschilt zowel bij traditioneel als digitaal pesten naargelang de desbetreffende pestvorm. Hetzelfde geldt voor klassiek daderschap; dit in tegenstelling tot *cyberdaderschap, dat voor bijna alle cyberpestgedragingen hoger ligt bij jongens*.

¹⁸ Deze vaststelling is gebaseerd op meer gedetailleerde analyses die werden uitgevoerd tijdens het onderzoek. Deze gegevens zijn echter niet opgenomen in tabel 2, omwille van de omvang van dit artikel.

6.2. De overlap tussen traditioneel en cyberpesten

TABEL 5: ROLLEN VAN EXCLUSIEVE CYBERSLACHTOFFERS BIJ TRADITIONELE PESTERIJEN

Exclusieve cyberslachtoffers (157)	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
Exclusief traditioneel slachtoffer	34.4	(54)	35.7	(15)	33.6	(38)
Exclusief traditioneel pester*	12.1	(19)	21.4	(9)	8.0	(9)
Traditioneel pester/slachtoffer	16.6	(26)	11.9	(5)	18.6	(21)
Traditioneel noch pester noch slachtoffer	36.9	(58)	31.0	(13)	39.8	(45)

* De verschillen tussen jongens en meisjes zijn statistisch significant op het niveau $p < 0.05$

TABEL 6: CORRELATIES TUSSEN EXCLUSIEF CYBERSLACHTOFFERSCHAP EN CATEGORIEËN TRADITIONEEL PESTEN

Exclusief traditioneel slachtoffer	0.643***
Exclusief traditioneel pester	-0.219 ($p = 0.061$)
Traditioneel pester/slachtoffer	0.382**
Traditioneel noch pester noch slachtoffer	-0.503***

** $p < 0.01$

*** $p < 0.001$

Worden slachtoffers van cyberpesten ook vaker slachtoffer van traditionele pesterijen? Uit tabel 5 is af te leiden dat we hierop bevestigend kunnen antwoorden: *meer dan de helft van de exclusieve cyberslachtoffers (m.n. 51%) heeft ook te lijden onder klassiek pestgedrag*, hetzij als klassiek slachtoffer (34.4%), hetzij als dader/slachtoffer (16.6%). Tabel 6 toont aan dat de relatie tussen cyber- en traditioneel slachtofferschap het sterkst is met een correlatie van 0.64, $p < 0.001$; deze met klassiek pester/slachtofferschap bedraagt 0.38, $p < 0.01$. Wanneer we kijken naar de opsplitsing naar geslacht, zien we dat mannelijke cyberslachtoffers procentueel gezien ook meer traditioneel pestschtofferschap rapporteren (35.7% versus 33.6%) dan de vrouwelijke. Vrouwelijke cyberslachtoffers zijn dan weer vaker traditionele pester/slachtoffers (18.6% versus 11.9%). Deze verschillen zijn echter niet statistisch significant op het niveau $p < 0.05$.

TABEL 7: ROLLEN VAN EXCLUSIEVE CYBERPESTERS BIJ TRADITIONELE PESTERIJEN

Exclusieve cyberpesters (34)	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
Exclusief traditioneel slachtoffer	8.8	(3)	7.1	(1)	10.5	(2)
Exclusief traditioneel pester	70.6	(24)	71.4	(10)	73.7	(14)
Traditioneel pester/slachtoffer	8.8	(3)	7.1	(1)	5.3	(1)
Traditioneel noch pester noch slachtoffer	11.8	(4)	14.3	(2)	10.5	(2)

TABEL 8: CORRELATIES TUSSEN EXCLUSIEF CYBERSLACHTOFFERSCHAP EN CATEGORIEËN TRADITIONEEL PESTEN

Exclusief traditioneel slachtoffer	-0.283 ($p = 0.245$)
Exclusief traditioneel pester	0.868***
Traditioneel pester/slachtoffer	-0.051 ($p = 0.863$)
Traditioneel noch pester noch slachtoffer	-0.843***

*** $p < 0.001$

Zijn daders van cyberpesten ook vaker klassieke pesters? Ook hierop kunnen we bevestigend antwoorden. Tabel 7 toont aan dat bijna drie kwart van de exclusieve cyberpesters (70.6%) eveneens als exclusief dader betrokken is bij traditioneel pestgedrag. Dit is een zeer sterke oververtegenwoordiging, gezien de graad inzake klassiek daderschap voor de steekproef als geheel slechts 16.7% bedraagt. Er bestaat dan ook een zeer sterk positief verband (zie tabel 8) tussen cyber- en klassiek pesterschap (0.87, $p < 0.001$). *Cyberpesterschap verhoogt aldus in zeer sterke mate de kans dat een persoon eveneens pestgedragingen in de ‘echte’ wereld stelt.* Met klassiek pester/slachtofferschap bestaat geen verband (-0.05, n.s.). Er werden geen opvallende verschillen naar geslacht vastgesteld. We dienen evenwel voorzichtig om te springen met het trekken van conclusies op basis van deze gegevens, vermits deze analyses gebaseerd zijn op een klein aantal respondenten. Zodoende zijn slechts weinig cyberpesters zuivere pesters (3.9% van de totale steekproef of $N = 34$). Daarom gingen we eveneens na welke rol cyberdader/slachtoffers aannemen m.b.t. traditionele pesterijen (zie tabellen 9 en 10). Hieruit bleek dat 62.5% ook klassieke pesterijen stelt, hetzij als dader/slachtoffer (32.0%), hetzij als dader (30.5%). Er bestaat bijgevolg een sterk positief verband tussen cyber- en klassiek dader/slachtofferschap (0.77, $p < 0.001$), evenals met klassiek daderschap (0.45, $p < 0.001$). Hoewel meisjes vaker dader/slachtofferschap rapporteren dan jongens (36.7% tegenover 22.9%), was geen enkele van de verschillen tussen jongens en meisjes statistisch significant ($p > 0.05$).

TABEL 9: ROLLEN VAN CYBERPESTER/SLACHTOFFERS BIJ TRADITIONELE PESTERIJEN

Cyberpester/slachtoffers (128)	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
Exclusief traditioneel slachtoffer	13.3	(17)	12.5	(6)	13.9	(11)
Exclusief traditioneel pester	30.5	(39)	33.3	(16)	29.1	(23)
Traditioneel pester/slachtoffer	32.0	(41)	22.9	(11)	36.7	(29)
Traditioneel noch pester noch slachtoffer	24.2	(31)	31.3	(15)	20.3	(16)

TABEL 10: CORRELATIES TUSSEN CYBERPESTER/SLACHTOFFERSCHAP EN CATEGORIEËN TRADITIONEEL PESTEN

Exclusief traditioneel slachtoffer	-0.061 (p= 0.655)
Exclusief traditioneel pester	0.447***
Traditioneel pester/slachtoffer	0.767***
Traditioneel noch pester noch slachtoffer	-0.707***

*** $p < 0.001$

6.3. Het verband tussen daderschap en slachtofferschap van traditioneel en cyberpesten

TABEL 11: ROLLEN VAN EXCLUSIEVE TRADITIONELE SLACHTOFFERS BIJ CYBERPESTERIJEN

Exclusieve traditionele slachtoffers (128)	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
Exclusief cyberslachtoffer	42.2	(54)	44.1	(15)	41.3	(38)
Exclusief cyberpester	2.3	(3)	2.9	(1)	2.2	(2)
Cyberpester/slachtoffer	13.3	(17)	17.6	(6)	12.0	(11)
Cyber noch pester noch slachtoffer	42.2	(54)	35.3	(12)	44.6	(41)

TABEL 12: CORRELATIES TUSSEN EXCLUSIEF TRADITIONEEL SLACHTOFFERSCHAP
EN CATEGORIEËN CYBERPESTEN

Exclusief cyberslachtoffer	0.643***
Exclusief cyberpester	-0.283 (p= 0.245)
Cyberpester/slachtoffer	-0.061 (p= 0.655)
Cyber noch pester noch slachtoffer	-0.479***

*** p < 0.001

Kent de hypothese dat slachtoffers van klassiek pestgedrag het internet zouden gebruiken om wraak te nemen, en zodoende cyberpesters worden, in deze studie empirische ondersteuning? Deze onderzoeksvraag is gebaseerd op de zogenaamde YBARRA & MITCHELL-hypothese. Hoewel deze steekproef slechts een gelegenheidssteekproef is, kan deze wel gezien worden als een potentiële falsificator van de theorie. Immers, een relatie die algemeen geldt in de populatie, zou ook in deze steekproef terug te vinden moeten zijn. Tabellen 11 en 12 tonen aan dat deze hypothese *niet werd bevestigd* in deze studie. Er werd daarentegen wel een negatief verband (-0.28) vastgesteld tussen traditioneel slachtofferschap en cyberdaderschap, wat erop wijst dat *traditioneel slachtofferschap zelfs de kans verkleint dat men als exclusief dader betrokken is bij cyberpesten*. Het gevonden verband is echter niet statistisch significant. Met cyberpester/slachtofferschap bestaat geen verband (-0.06, n.s.). We constateerden wel een sterke samenhang (0.64, $p < 0.001$) tussen klassiek en cyberslachtofferschap. De meerderheid van de klassieke slachtoffers bleek namelijk eveneens exclusief cyberslachtoffer te zijn (42.2%) of bleek niet betrokken te zijn bij digitale pesterijen (42.2%). Dit wijst erop dat *veel klassieke slachtoffers hun slachtofferrol in de cyberwereld behouden*. De verschillen tussen jongens en meisjes liggen in de lijn van de verschillen naar geslacht voor de gehele steekproef, met uitzondering van het feit dat mannelijke traditionele slachtoffers een hogere graad inzake cyberslachtofferschap rapporteerden (44.1% versus 41.3%), daar waar de graad van cyberslachtofferschap in de gehele steekproef lager ligt voor jongens dan meisjes (15.7% versus 18.6%). Geen enkele van de verschillen tussen jongens en meisjes is echter statistisch significant ($p > 0.05$).

We kunnen de YBARRA & MITCHELL-hypothese echter niet zonder meer verwerpen. SMITH *et al.* (2008) stelden immers vast dat het voornamelijk klassieke pester/slachtoffers zijn die cyberpesten. Daarom gingen we eveneens na in welke mate klassieke pester/slachtoffers cyberpesterijen begaan (zie tabellen 13 en 14). Vanuit deze hoek vonden we evenmin ondersteuning voor de vooropgestelde hypothese, aangezien geen verband bleek te bestaan tussen klassiek pester/slachtofferschap en cyberpesterschap. De meeste traditionele pester/slachtoffers zijn immers cyberpester/slachtoffer (48.2%) of exclusief cyberslachtoffer (30.6%). Dit betekent dat *meer dan drie kwart (78.8%) van de klassieke dader/slachtoffers eveneens te lijden heeft onder cyberpesterijen*. Er bestaat bijgevolg een positieve relatie tussen klassiek pester/slachtofferschap en cyberpester/slachtofferschap (0.77, $p < 0.001$), evenals met cyberslachtofferschap (0.38, $p < 0.01$). Geen enkele van de verschillen tussen jongens en meisjes is statistisch significant.

TABEL 13: ROLLEN VAN TRADITIONELE PESTER/SLACHTOFFERS BIJ CYBERPESTERIJEN

	Procent (absoluut aantal tussen haakjes)					
Traditionele pester/slachtoffers (85)	Totale steekproef		Jongens		Meisjes	
Exclusief cyberslachtoffer	30.6	(26)	20.8	(5)	35.6	(21)
Exclusief cyberpester	3.5	(3)	4.2	(1)	1.7	(1)
Cyberpester/slachtoffer	48.2	(41)	45.8	(11)	49.2	(29)
Cyber noch pester noch slachtoffer	17.6	(15)	29.2	(7)	13.6	(8)

TABEL 14: CORRELATIES TUSSEN TRADITIONEEL PESTER/SLACHTOFFERSCHAP EN CATEGORIEËN CYBERPESTEN

Exclusief cyberslachtoffer	0.382***
Exclusief cyberpester	-0.051 (p= 0.863)
Cyberpester/slachtoffer	0.767***
Cyber noch pester noch slachtoffer	-0.822***

** p < 0.01

*** p < 0.001

7. CONCLUSIE EN DISCUSSIE

Aangezien pestgedrag ernstige gevolgen met zich mee kan brengen, is een adequate aanpak van deze problematiek noodzakelijk. Dit is echter enkel mogelijk wanneer een correct beeld bestaat over de aard en omvang van het fenomeen. Hoewel deze studie geen representatieve steekproef betreft, kan deze wel een verkennend beeld vormen over de aard en omvang van pestgedrag onder jongeren in Gentse scholen. Daarnaast kan deze studie bijdragen tot de bewustwording van de problematiek. Uit de beschrijvende analyses bleek dat slachtofferschap van traditioneel en cyberpestgedrag een probleem vormt dat ook onder jongeren uit het Gentse frequent voorkomt. Rekening houdend met de vereiste van herhaling stellen we vast dat 40.8% (360) van de jongeren uit onze steekproef de afgelopen twaalf maanden betrokken was bij klassiek pesten, waarvan 14.5% (128) als exclusief slachtoffer, 16.7% (147) als exclusief dader en 9.6% (85) als dader/slachtoffer. *Klassiek pesten kent bovendien een hogere graad van voorkomen dan cyberpesten*, waarbij 36.2% (319) van onze respondenten betrokkenheid rapporteerde: 17.8% (157) als exclusief slachtoffer, 3.9% (34) als exclusief dader en 14.5% (128) als dader/slachtoffer. Opmerkelijk hierbij is dat slechts weinig 'zuivere' daders betrokken zijn bij elektronisch pesten, vermits de meeste cyberpesters ook slachtofferschap rapporteerden. Verder blijkt hieruit dat zowel bij klassieke als digitale pesterijen pester/slachtofferschap geen marginaal voorkomend fenomeen vormt, althans binnen de betrokken Gentse scholen. Hoewel elke school zich inzet tegen deze vorm van sociaal gedrag, dient vastgesteld te worden dat de huidige aanpak nog beter kan. Vooral exclusieve slachtoffers van zowel traditioneel als cyberpesten hebben te lijden onder dit soort gedrag. Het zijn net vaak deze jongeren die zich niet kunnen/durven verweren tegen pestkoppen en hun gevoelens opkroppen. Dit kan leiden tot situaties waarbij jongeren zelfmoord als enige uitweg zien. Gelukkig valt zoiets slechts uitzonderlijk voor. Desalniettemin dient de problematiek te worden aangepakt. De rol van leerkrachten kan hierin cruciaal zijn. Zij staan het dichtst bij de leerlingen en kunnen een beeld vormen van de relaties die er bestaan tussen leerlingen binnen een school. Pestgedrag kan dan ook vaak gedetecteerd worden door leerkrachten. Indien nodig kunnen zij interveniëren in de vorm van een individueel of klassikaal gesprek. Indien het zeer ernstig wordt, dient de directie hiervan op de hoogte gebracht te worden

en kan er doorverwezen worden naar hulpverlenende instanties. Verder dient preventie voornamelijk gericht te zijn op die vormen van pestgedrag die het vaakst voorkomen. Inzake cyberpesten stelden we vast dat de prevalentie van directe pesterijen (waarbij het slachtoffer rechtstreeks betrokken is en aldus weet heeft van de gebeurtenissen) hoger ligt dan deze van indirect pestgedrag (waarbij niet noodzakelijk sprake is van medeweten van het slachtoffer). *Zowel in de echte als de virtuele wereld vormen verbale gedragingen (iemand uitschelden of bedreigen) een zeer frequent voorkomend pesttype.* Wat betreft traditioneel pesten werden ook relationele pesterijen tijdens de opgegeven referentieperiode van twaalf maanden door een groot deel van de respondenten ervaren. Fysieke pesterijen komen minder frequent voor. In overeenstemming met eerder onderzoek naar klassiek pesten (ESPELAGE & SWEARER, 2003; GRIFFIN & GROSS, 2004) stelden ook wij vast dat jongens eerder betrokken zijn bij fysieke en verbale pesterijen, daar waar dit bij meisjes verbale en relationele gedragingen betreft. Globaal gezien vertonen meisjes zowel bij digitaal als traditioneel pesten een hogere betrokkenheid als slachtoffer en jongens als pester. Om pestgedrag tegen te gaan, dienen de leerlingen zelf ook bewust gemaakt te worden van de problematiek. Dit kan bijvoorbeeld door een lesdag te organiseren rond pesten. In eerste instantie dient aan de leerlingen duidelijk gemaakt te worden wat de gevolgen kunnen zijn van pestgedrag. In tweede instantie kunnen er op zo een dag activiteiten worden georganiseerd die gericht zijn op het trainen van sociale vaardigheden van jongeren. Rollenspelen bijvoorbeeld, waarin de meest voorkomende pestvormen op school worden opgenomen, kunnen een belangrijke reële bijdrage leveren in de preventie van pesten..

Uit de verkennende analyses kwam vervolgens één van de belangrijkste vaststellingen van dit onderzoek naar voren: cyberpesterijen lijken in het verlengde te liggen van traditionele pesterijen. In overeenstemming met eerdere studies (RASKAUSKAS & STOLTZ, 2007; SMITH *et al.*, 2008; VANDEBOSCH *et al.*, 2006) stelden we immers vast dat *een groot deel van de betrokkenen bij pestgedrag hun rol behoudt doorheen de 'echte' en de cyberwereld.* Bijna drie kwart van de exclusieve cyberpesters is immers eveneens exclusief klassiek pester en meer dan de helft van de exclusieve cyberslachtoffers heeft ook te lijden onder klassieke pesterijen (als slachtoffer of dader/slachtoffer). Tevens is meer dan de helft van de cyberpester/slachtoffers als dader/slachtoffer of dader betrokken bij klassiek pesten. Niettemin dienen we te vermelden dat deze bevindingen er eveneens op wijzen dat een belangrijk deel van de jongeren enkel betrokken is bij één van beide pesttypes. Van belang is verder dat wij, in tegenstelling tot YBARRA & MITCHELL (2004) en SMITH *et al.* (2008), *geen ondersteuning vonden voor de zogenaamde YBARRA & MITCHELL-hypothese* die stelt dat een deel van de klassieke (pester/slachtoffers overgaat tot cyberpesterijen. Wel integendeel: uit deze studie blijkt dat exclusief klassiek slachtofferschap de kans net verkleint dat iemand cyberpester is. De grote meerderheid van de klassieke slachtoffers en pester/slachtoffers komt overigens wel als slachtoffer of dader/slachtoffer in aanraking met cyberpesten. Zodoende vormen het internet en de gsm voor heel wat jongeren een verlenging van pesterijen in de offline wereld. Jongeren lijken niet meer te kunnen ontsnappen aan hun pestkoppen eens ze worden gepest. Men kan namelijk zowel thuis als op school het mikpunt worden van verschillende types van pesterijen. Vooral aan deze 'dubbele' slachtoffers dient extra aandacht te worden besteed, want zij lijken geen enkele veilige thuishaven meer te hebben. De impact van pesterijen kan voor hen nog groter zijn. Een gecombineerde aanpak van beide vormen is dan ook noodzakelijk vermits duidelijk is dat beide pestvormen niet los van elkaar opereren

Met deze studie werd getracht een bijdrage te leveren aan het vergelijkend onderzoek inzake traditioneel versus cyberpesten onder jongeren. In het bijzonder had deze studie tot doel enige duidelijkheid te scheppen aangaande enkele kwesties waarover eerder onderzoek geen uitsluitsel bracht. Er dienen echter een aantal beperkingen van deze studie opgemerkt te worden. Ten eerste heeft dit onderzoek betrekking op tweedegraadsleerlingen uit zes bevraagde scholen uit Gent en kunnen de resultaten aldus niet veralgemeend worden¹⁹. Deze studie heeft daarom vooral een indicatieve functie, zelfs al is het aantal respondenten niet gering te noemen. Zo kan een steekproef dienen als potentiële falsificator van een hypothese en tevens als een uitvalsbasis voor meer representatief (scholieren)onderzoek. Ten tweede dient vermeld te worden dat survey-onderzoek vaak te kampen krijgt met geheugenfouten. Uitkomsten van vragenlijsten, en zeker prevalentiecijfers, steunen steeds op het geheugen van mensen. Respondenten vergeten vaak wat hen is overkomen en de kans dat zij dit vergeten is groter naarmate de referentieperiode langer is en de feiten minder ernstig zijn. Ook telescoping is een mogelijk type van een geheugenfout. Dit houdt in dat gebeurtenissen die voor of na de referentieperiode plaatsvonden toch binnen de referentieperiode worden betrokken. Vergeten leidt tot onderschatting, telescoping tot overschatting (GOETHALS, PONSAERS, BEYENS, PAUWELS & DEVROE, 2002). Ten derde vullen niet alle respondenten een vragenlijst steeds naar waarheid in (BIJLEVELD, 2006). Slachtofferschap en daderschap van pestgedrag kan voor jongeren gevoelig liggen en zeker wanneer ze zelf betrokken partij zijn. Het risico bestaat er dan in dat respondenten onvolledige of onjuiste informatie geven. Niettegenstaande hebben tal van onderzoekers het nut van de survey-methode aangetoond.

We wensen ook een aantal aanbevelingen te formuleren voor toekomstig onderzoek. Zo dient onderzoek dat de relatie tussen slachtofferschap en daderschap meer genuanceerd wenst te bestuderen, rekening houdend met de tijdsvolgorde, bij voorkeur longitudinaal te zijn. Hoewel er in deze studie geen inzicht verkregen kon worden in de ervaringen en belevenissen van de respondenten kan deze kwantitatieve verkennende studie wel een aanzet vormen tot een kwalitatieve benadering waar de beleving en ervaring centraal staan (vergelijk VYNCKIER, 2012). Wanneer namelijk uit onderzoek blijkt dat pesten een aanzienlijke omvang kent op scholen, is het belangrijk om ook na te gaan welke gevoelens dit bij de betrokkenen opwekt. Bovendien weten we aan de hand van deze studie niet of slachtoffers door dezelfde personen worden gepest doorheen de echte en virtuele wereld, en evenmin of daders in het echte en virtuele leven dezelfde slachtoffers pesten. Via focusgroepen of diepte-interviews kan deze informatie verkregen worden en deze informatie kan bovendien nuttig zijn voor de ontwikkeling van preventiestrategieën. Verder biedt deze studie dan wel inzicht in de dynamiek tussen slachtofferschap en daderschap van klassiek en elektronisch pesten, doch de wijze waarop deze factoren elkaar beïnvloeden blijft onduidelijk: worden daders slachtoffers of omgekeerd? Vangen pesterijen aan in de 'echte' wereld en worden ze daarna online verder gezet, of gebeurt het eerder omgekeerd? Verder onderzoek is nodig om deze dynamieken te verduidelijken. Deze verkennende studie biedt aldus belangrijke aanknopingspunten voor meer diepgaand onderzoek.

¹⁹ Dit onderzoek is immers gebaseerd op een vrij homogene steekproef aangezien alle bevraagde jongeren school lopen in Gent.

REFERENTIES

- AGATSTON, P. W., KOWALSKI, R. & LIMBER, S. (2007). Students' perspectives on cyber bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), S59-S60.
- BERGMANS, E. (2011, 22 november) 'Gekleineerd, bespot en gediscrimineerd'. Acht maanden cel gevraagd voor pesters bij stad Gent. *De Standaard*. Geraadpleegd via <http://www.standaard.be>.
- BIJLEVELD, C. C. J. H. (2006). *Methoden en technieken van onderzoek in de criminologie*. Den Haag: Boom juridische uitgevers.
- BRADSHAW, C. P. & WAASDORP, T. E. (2009). Measuring and changing a 'culture of bullying'. *School Psychology Review*, 38(3), 356-361.
- BURSENS, D. (2004). Over ouders, slachtoffers, preventie en aanpak. In D. BURSENS, S. DE GROOF, H. HUYSMANS, I. SINNAEVE, F. STEVENS, K. VAN NUFFEL, N. VETTENBURG, M. ELCHARDUS, L. WALGRAVE & M. DE BIE (eds.), *Jeugdonderzoek belicht. Voorlopig syntheserapport van wetenschappelijk onderzoek naar Vlaamse kinderen en jongeren (2000-2004)*, K.U. Leuven, VUB & UGent (Onuitgegeven onderzoeksrapport).
- CAMPBELL, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15(1), 68-76.
- COOK, C. R., WILLIAMS, K. R., GUERRA, N. G., KIM, T. E. & SADEK, S. (2010). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly*, 25(2), 65-83.
- CRAIG, W. M. & PEPLER, D. J. (2007). Understanding bullying: From research to practice. *Canadian Psychology*, 48(2), 86-93.
- DAKE, J. A., PRICE J. H. & TELLJOHANN, S. K. (2003). The nature and extent of bullying at school. *Journal of School Health*, 73(5), 173-180.
- DOOLEY, J. J., PYZALSKI, J. & CROSS, D. (2009). Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review. *Zeitschrift für Psychologie – Journal of Psychology*, 217(4), 182-188.
- ESPELAGE, D. L. & SWEARER, S. M. (2003). Research on school bullying and victimization: What have we learned and where do we go from here? *School Psychology Review*, 32(3), 365-383.
- GINI, G. & POZZOLI, T. (2009). Association between bullying and psychosomatic problems: A metaanalysis. *Pediatrics: Official Journal of the American Academy of Pediatrics*, 123(3), 1059-1065.
- GOETHALS, J. & PAUWELS, L. (eds.) (2009). *Kwantitatieve en kwalitatieve criminologische onderzoeksmethodes: een introductie*. Leuven: Acco.
- GOETHALS, J., PONSAERS, P., BEYENS, K., PAUWELS, L. & DEVROE, E. (2002). Criminografisch onderzoek in België. In K. BEYENS, J. GOETHALS, P. PONSAERS & G. VERVAEKE (eds.), *Criminologie in actie*. Politeia: Brussel, 137-187.
- GRIFFIN, R. S. & GROSS, A. M. (2004). Childhood bullying: Current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior*, 9(4), 379-400.
- HINDUIJA, S. & PATCHIN, J. W. (2008a). *Bullying beyond the schoolyard: preventing and responding to cyberbullying*. Thousand Oaks: Corwin Press (Sage).
- HINDUIJA, S. & PATCHIN, J. W. (2008b). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129-156.
- HUYBERECHTS, P. (2011, 11 oktober). Iedereen deed zijn best, maar toch liep het mis met Lisa. *Het Nieuwsblad*. Geraadpleegd via <http://www.nieuwsblad.be>.
- JOHNSON, B. & CHRISTENSEN, L. B. (2010). *Educational research: quantitative, qualitative, and mixed approaches: fourth edition*. Thousand Oaks: Sage Publications.

- JOLLIFFE, D. (2008). Researching bullying in the classroom. In R.D. KING & E. WINCUP (eds.), *Doing research on crime and justice: second edition*. Oxford: Oxford University Press, 501-513.
- JUVONEN, J., GRAHAM, S. & SCHUSTER, M. (2003). Bullying among young adolescents: the strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics*, 112, 1231-1237.
- J. V. (2011, 10 oktober). Tienermeisje pleegt zelfmoord na pesterijen op school. *De Morgen*. Geraadpleegd via <http://www.demorgen.be>.
- KOWALSKI, R. M., LIMBER, S. P. & AGATSTON, P. W. (2008). *Cyber bullying: bullying in the digital age*. Malden: Blackwell Publishing.
- KRAHÉ, B. (2001). *The social psychology of aggression*. Hove: Psychology Press.
- LEMBRECHTS, L. (2011). Cyberpesten: als de grenzen van de echte en de virtuele wereld vervagen. *Panopticon*, 6, 21-35.
- MA, X., STEWIN, L. L. & MAH, D. L. (2001). Bullying in school: nature, effects and remedies. *Research Papers in Education*, 16(3), 247-270.
- MONKS, C. P. & COYNE, I. (2011). *Bullying in different contexts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NEWMAN, B. M. & NEWMAN, P. R. (2011). *Development through life: A psychosocial approach*. Wadsworth: Cengage Learning.
- OLWEUS, D. (1993). *Bullying at School: What we know and what we can do*. Cambridge, MA: Blackwell publishers, Inc.
- OP DE BEECK, H. & COPS, D. (2010). Jongeren en delinquentie. In N. VETTENBURG, J. DEKLERCK & J. SIONGERS (eds.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de Jop-monitor 2*. Acco: Leuven/Den Haag, 283-310.
- PAUWELS, L. (2009). *Etiologische criminologie: Van klassieke naar hedendaagse causale benaderingen van criminaliteit*. Gent: UGent Vakgroep Strafrecht & Criminologie.
- PERREN, S., DOOLEY, J., SHAW, T. & CROSS, D. (2010). Bullying in school and cyberspace: Associations with depressive symptoms in Swiss and Australian adolescents. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 4(1, 28), 1-10.
- RASKAUSKAS, J. & STOLTZ, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43(3), 564-575.
- RIGBY, K. (2002). *New perspectives on bullying*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- SMITH, P. K., MAHDAVI, J., CARVALHO, M., FISHER, S., RUSSELL, S. & TIPPETT, N. (2008). Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- SMITH, P. K., MAHDAVI, J., CARVALHO, M. & TIPPETT, N. (2006) *An Investigation into Cyberbullying, its Forms, Awareness and Impact, and the Relationship between Age and Gender in Cyberbullying*. Anti-bullying Alliance, URL Geraadpleegd via: <http://www.anti-bullyingalliance.org.uk/pdf/CyberbullyingreportFINAL230106.pdf> [29/11/11].
- TURAN, N., POLAT, O., KARAPIRLI, M., UYSAL, C. & TURAN, S. G. (2011). The new violence type of the era: Cyber bullying among university students. Violence among university students. *Neurology, Psychiatry and Brain Research*, 17(1), 21-26.
- VANDEBOSCH, H. & VAN CLEEMPUT, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: profiles of bullies and victims. *New Media & Society*, 11(8), 1349-1371.
- VANDEBOSCH, H., VAN CLEEMPUT, K., MORTELMANS, D. & WALRAVE, M. (2006). *Cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen. Studie in opdracht van het viWTA*. Brussel. (onderzoeksrapport).
- VYNCKIER, G. (2012). De ervaring, beleving en coping van mid-adolescente slachtoffers van vermogens- en geweldsdelicten. *Reeks Het Groene Gras*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

- VYNCKIER, G. & PAUWELS, L. (2010), Exploring the role of exposure to offending and deviant lifestyles in explaining offending, victimisation and the strength of the association between offending and victimisation. In M. COOLS, B. DE RUYVER, M. EASTON, L. PAUWELS, P. PONSAERS, G. VANDE WALLE, T. VANDER BEKEN, F. VANDER LAENEN, G. VERMEULEN & G. VYNCKIER (eds.), *Governance of Security Research Papers Series III, New empirical data, theories and analyses on security, societal problems and citizens' perceptions*. Antwerpen: Maklu, 1-28.
- WALRAVE, M., DEMOULIN, M., HEIRMAN, W. & VAN DER PERRE, A. (2009). *Cyberpesten: Pesten in bits & bytes*. Brussel: Observatorium van de Rechten op Internet (onderzoeksrapport).
- WALRAVE, M. & HEIRMAN, W. (2011). Cyberbullying: Predicting victimisation and perpetration. *Children & Society*, 25, 59-72.
- WILLIAMS, K. R. & GUERRA, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), S14-S21.
- X. (2011, 30 augustus). Scholen worstelen met cyberpesten. *Metro*, p. 1.
- X. (2012, 6 november). Talent (15) Club Brugge weggepest door ploegmaats. *Gazet van Antwerpen*. Geraadpleegd via <http://www.gva.be>.
- YBARRA, M. L. & MITCHELL, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(7) 1308-1316.